

IŠ MŪSŲ KOVŲ

*Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris,
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus:
Mūsų kovos ir kančios – be ryto naktis,
Ar jiems besuprantamos bus.*

Maironis

Tai buvo gražus, didelis sodas ant Ventos krantų. Čia buvo surinkta visa, kas galėjo jį puošti ir daryti malonų: galėjai tenai atrasti ilgas, aukštas alėjas, paslaptingas ūksmynes; gėlynus prie pat upės kranto, žydinčių gėlių prisėtus. Iš vienos pusės stovėjo namai su gražia veranda ir balkonu. Diena buvo karšta, saulė kaitino lyg ugnis, ir ant alėjų tako, pro tankių liepų lapus važinėjo daugybė mažų ir didelių šviesių ritinėlių. Ta alėja iš lengvo leidosi lig upės kranto. Buvo čia taip ramu, malonu, poetiška... nieko netrūko tos gražios vietos romantiškumui: buvo upė, užianti patyiliais; ūksmingi medžiai, kvepiantieji žiedai ir jauna pora, atsisėdusi ant balto suolo alėjos gale. Panelė buvo jaunaitė, tarsi vakar užvakar ilgus rūbus apsivilkusi; ponaitis dėvėjo studento uniformą. Tamsūs jo ūsai juodavo ant dailaus veido.

– Negaliu aš tamstai apsaityti, Stanislovai, – tarė panelė, – kaip džiaugiuosi, nuvažiavusi į tas vardines pas poną P! Ilgai prašiau mamos, kol išprašiau nuvažiuoti; bet tas meldimas užsimokėjo man trejopai: taip ten buvo gera, taip maloniai praėjo laikas, kaip niekad!

– Kas tenai taip buvo, įdomu žinoti?!

– Daug buvo! Studentų ir užbaigtų žmonių būrys, keli kunigai ir ponas... žmonės įvairios lyties, įvairaus amžiaus. Vieni šoko, kiti šnekėjo – kam kas patiko... Bet visus vienijo tėvynės meilė. Daug buvo kalbėta... ir kalbėta lietuviškai... O apie kokius gražius dalykus, Staseli!.. Apie tėvynės meilę, apie prastų žmonių švietimą, apie prikėlimą iš dabartinio miego...

– a, tai buvo „litvomanų“ susirinkimas!

– Kaip taip gali sakyti? Kokią turi teisę taip neprotingai vadinti tuos, kurie myli savo tėvynę... Pamąstyk, kaip žemai stovi tie, kurie manija vadina tai, ką žmogus turi savyje geriausia, aukščiausia, kaip tėvynės ir žmonių meilė. Jei tai yra manija, tai kas teisybė, kas teisingumas?!

– aprastai sakoma, kad maniją turi tas, kuris nuolat mąsto apie vieną kokią idėją, štai, kaip lietuviai apie savo patriotizmą.

– Bet asakyk man, argi galima būti per daug patriotu! Kaip negalima būti perpus vagimi: ar pavogei rublį, ar šimtą – vis tiek esi vagis; taip pat ir su patriotizmu. Arba esi patriotas, arba nesi. Tik ne kiekvienas gali būti lygiai naudingas tėvynei: galima jausti labai giliai, bet jėgos gali būti mažesnės už kitų. O priekaištas, kad lietuviai per daug mąsto apie savo patriotizmą, taip pat neturi pagrindo. Man rodos, kad, kaip atskirą žmogų, taip ir tėvynę negalima mylėti per daug; meilė yra jausmas toks platus, aukštas ir gilus, jog sunku apimti ją visą, o per daug jos turėti – negalimas dalykas. Ar norėtumei, kad lietuviai būtų tokie patriotai, kaip Jūs?! Gerai būtų, nėra ką sakyti! Norėčiau žinoti, ar daug paguodos turi Lenkija iš to jūsų patriotizmo! Bene taip jis pasireiškia, kad kartais „z dymem pożarów“ padainuojate ir pašokate mazūrą¹?! Sergėk mus, Dieve, nuo tokių patriotų!

Studentas pasilenkęs žiūrėjo jai į akis, paėmęs jos ranką, pabučiavo ir tarė:

– On te, gana jau to! Visą savaitę nesimatėme, pasiilgau tavęs, mano brangioji, lyg saulelės! O tu, užuot pamylėjusi savo sužadėtinį, užvedi ginčus ir užpuldinėji mane.

– Staseli, aš juk taip pat pasiilgau tavęs ir be reikalo neužpuldinėju. Bet kaip aš kitaip išreikšiu tau savo meilę, jei ne apsakinedama tau savo giliausius jausmus ir mintis! O dabar tiek jų turiu po tų vardinių! Ar tau nemalonu manęs klausyti?

---

¹ Mazurka – lenkų tautinis šokis.

– Na, sakyk, mano gėlele, klausysiu, ausis ištempęs.

– Ak, Staseli, kad žinotumei, kaip ten buvo su jais malonu! Kaip malonu matyti, kad niekas iš jų nemato vien kaip pasisotinti, bet kiekvienas turi aukštą idėją, myli tėvynę iš visos širdies... Gal kitų pažiūros ir keliai, kuriais eina, ne visiškai man patiktų, bet tikslas visų vienas, aukštas, šventas – tėvynės labas! Ir kiekvienas, kaip išmano, stengiasi pridėti ir savo nors plytelę prie to tėvynės labo...

– Oi, ar neužgavo tik koks iš tų mūrininkų mano mergytės širdelės, a?

– Ak, mesk tuos juokus! Ne žmonės man širdį užgavo, bet jų idėja. Nuo to laiko, kaip apie ją išgirdau ir ją pasisavinau, ramybė atėjo į mano sielą. Pirma buvau lyg pakabinta tarp dangaus ir žemės: man sakė, kad esu lenkė, o širdis traukė prie lietuvių, ir protas sakė, kad laikyti save lenke neturiu teisės... Dabar jau to dvilypumo nėra... Taip ramu ir lengva širdyje... Ar žinai ką, Staseli. Gavau ten visą krūvą lietuviškų knygų ir laikraščių. Tai skaitysiu dabar! Yra ir gerų dalykų tarp jų... yra gražių eilėraščių... kaip būtų gera paskaityti su tavim drauge!

– Aš nesuprasiu: nemoku aš tos lietuviškos knygų kalbos.

– Juk kalbėti moki, tai skaityti lengva įprasti. Ir aš juk nemokėjau, nėra dar pusės metų, kaip pasijutau lietuvaite ir pradėjau skaityti, o dabar jau ir gramatiką truputį pažįstu, ir skaitydama viską suprantu.

– Et, užteks man ir to, ką moku!..

– Staseli, bet man taip būtų malonu skaityti ir mąstyti su tavim! Juk netrukus jau būsima visados kartu; bendras bus mūsų gyvenimas, bendra laimė ir nelaimė. Tai kaipgi brangiausios idėjos, švenčiausios svajonės nebūtų bendros? Kartu juk reikės darbuotis ne tik dėl savo labo, bet ir dėl labo žmonijos, tėvynės...

– Aš turiu viltį, mano vienintele, kad, ištekėjus už manęs, įžengus į naują gyvenimą ir pareigas, visos tos fantastiškos svajonės išvės iš tavo galvelės.

– Kaip tai? Argi tada nebebūsiu žmogus? Tos „fantastiškos svajonės“, kaip tu vadini, yra geriausioji mano dalis... jei atmestumei jas, kas gi bepaliktų?! Ne, tu juokiesi tikrai, suprantu! Palūkėk, dabar pasakysiu tau didelę, didelę paslaptį... O juk ir nesimatėm ilgai – nebuvo kaip. Klausyk! Pasijutus lietuve ir giliai pamilusi savo tėvynę, norėjau būti jai nors truputį naudinga, nors krisleliu prisidėti prie bendro darbo... Išmokau šiek tiek kalbos ir pamėginau rašyti... Ir parašiau apysakėlę. Žinoma, nedaili ji buvo, pirmą sykį sunku pradėti, bet nusiunčiau ją pakritikuoti vienam lietuviui... Ir įsivaizduok sau mano laimę, kai jis atrašė, girdamas mano rašymą ir dėkodamas už jį! Nusiuntęs toliau, ir štai dabar jau ji išspausdinta... Gavau ir tą laikraštį... taip malonu skaityti savo žodžius išspausdintus... o dar maloniau žinoti, kad ją skaito broliai lietuviai... Perskaitysiva kartu, gerai? Aš taip džiaugiaus tuo skaitymu su tavim!..

– Na, na, esitikėjau... Tai rašyti pasakas turėjai kada, o man laiškus rašei trumpai ir retai... Man rodos, tau, kaip mano sužadėtinei, reikėtų daugiau apie mane ir mūsų ateinantį gyvenimą mąstyti, o ne užsiimti nereikalingais rašymais! Mūsų vaikai galės pigiai knygas pirkinėti, jei jau tiek autorių atsiras!

– Supran u: nori pasakyti, kad nesu tokia išsilavinusi, jog drįsčiau knygas rašyti... Aš juk nesiskaitau labai mokyta, žinau, ko man trūksta... Tokios mintys...

– A , gana! Gana jau to patriotizmo, gana tų idėjų, rašymų! Tai vis dalykai, visiškai netinką mums... O tų tavo pasakų aš visiškai nesidomiu pamatyti... Kam jos man, kad turiu tave šalia ir galiu klausyti tavo gyvų žodžių, ne užrašytų, ne sakančių apie kažkokias abstraktiškas idėjas, bet tvirtinančių vien meilę man! Nereikia man tavo patriotizmo nei talento: myliu tave pačią – ir šalin visa kita!

Onytė tylėjo. Akis plačiai atidarė ir įsmeigė į toli, kur pro liepų lapus nuo saulės blizgėjo Ventos bangos. Taip pat blizgėjo ir jos akys nuo užplaukiančių ašarų; jos lūpos vos, vos pradėjo virpėti, lyg nuo sulaikyto verksmo.

– Juk žinai ką vokiečiai tvirtina, kad nelaimingas vyras, turįs garsią pačią, tai, matai, aš nenoriu būti toks nelaimingas...

Prisiartino prie Onytės ir, palenkęs galvą, žiūrėjo jai stačiai į akis.

– Kas čia pasidarė mano brangiajai? Akelės žiba, lūpelės dreba... O, kaip tau gražu blizgančios akelės! Į sveikatą eina karštas ginčas... Seniai išrodei taip stebuklingai! – paėmė jos rankas ir pabučiavo vieną ir antrą. Staiga Onytė pašoko nuo suoloelio:

– Prašau, leisk mane! Eisiu jau iš čia! – sušuko.

Jis dar ne tuojau paleido jos rankas; tebelaikydamas jas, atsakė:

– Tai ir aš kartu eisiu... Jau atsibodo sėdėti...

– Ne, aš eisiu viena... Leisk! – Išrovė rankas ir nubėgo alėja į namus.

Parbėgus nuėjo tiesiai į savo kambarėlį, užsisklendė duris ir puolė į lovą. Ilgai sulaikytos ašaros išsiliejo dar didesne galia. Gera valandėlė praėjo, o ji vis gulėjo, veidą į priegalvį įsikniaubusi, drebėdama nuo verksmo ir retkarčiais dejuodama: „Ak, Dieve!“ Pagalios atsikėlė, nutrynė veidą ir ėmė vaikščioti po kambarį, pusbalsiu kalbėdama su savim:

– Ak, kaip man širdis skauda! Kaip sunku! Dieve, argi tai tiesa?! Aš jam atvėriau savo širdį, pasakojau brangiausias mintis, o jis sako: „Gana to patriotizmo... Mylįs mane pačią!...“ Ką tai reiškia? Ar aš pati tai tik nosis, akys, rankos?! Tvirta ta meilė – nėra ką besakyti! Priges akių ugnis – ir jau jos nebėra. Jo akys, nors ir gražios, man niekai, jei jose nesireiškia graži siela... Praeis, sako, tos svajonės... Ak, Jėzau mano! Kas gi bus? Matau dabar aiškiai, kad paliks toks per amžius... O kaip man reikės su juo visados būti? Vieną sykį išgirdus tokias pažiūras, širdis plyšta; kas gi bus, kad reikės jų klausyti kas dieną! Kas man dabar daryti, kas daryti?!

Atsisėdo prie lango, padėjo galvą ant rankų ir susimąstė.

Štai, metai pasibaigė, kaip susižiedavo su Stanislovu. Tai buvo pernai, taip pat pirmomis birželio dienomis... ji ką tik pabaigė 17 metus. Už metų jis pabaigs universitetą, ir tada susitarė apsivesti. Pažįsta jį seniai, nuo pat kūdikystės; Stanislovo tėvo dvaras netoli jų; visos šventės ir atostogos, kada tik pargrįždavo jie namo, praeidavo jiems kartu; beveik kasdien buvo jis čionai. Kartu žaidė, kartu augo... Jis visada buvo linksmas, rūpestingas; gražiai grojo, dar gražiau dainavo... pasirodė jai geros širdies, prisirišo prie jo. Stanislovas seniai ją pamilo, pareiškė jai savo meilę, paprašė motinos atiduoti jam Onytę, ir Onytė prižadėjo būti jo pati... Motina nesakė nieko, atidavė visiškai jos valiai; širdies gilumoje gal norėjo to ir džiaugės Onytės sutikimu, nes Stanislovas buvo neblogas vaikinai, be to, turtingas, o jų reikalai gana blogai stovėjo. Onytė jautėsi laiminga: Stanislovas labai ją mylėjo, o jai rodėsi, kad ji myli taip pat. Taip buvo jai visados ilgu be jo, taip laukė jo parvažiuojant, taip gerai bėgo laikas su juo... Onytė mėgo muziką; grodavo kartu ir dainuodavo; mėgo skaityti – skaitė kartu poezijas ir apysakas... Bet apie rimtesnius dalykus jie mažai tekalbėjo; dažniausiai juokdavosi, kalbėjo apie meilę, žaidė. Taip buvo ir jam atvažiavus Kalėdų. Velykų atvykti negalėjo, o ji tuo tarpu labai atsivainė. Po Kalėdų nuvažiavo pas savo drauges ir ten pažino kelis lietuvius patriotus. Išgirstos idėjos, aukštos mintys, pasišventimas tėvynei užkaitino jai širdį taip, jog ta paviršutinė luoba ištirpo, ir jos siela, jautri ir graži, išsinėrė, lyg plaštakė iš vystyklų. Perimta tos naujos meilės, ėmė mokytis lietuviškai, ėmė mokyti kitus, pagaliau – pati pamėgo rašyti. Naujas gyvenimas jai prasidėjo, ir niekados pirma nesijautė tokia laiminga. Tik laukė kuo greičiausiai atostogų, norėjo pamatyti Stanislovą, pasakyti jam viską ir patraukti į save. Žinojo, kad jis ne lietuvis, bet ir ji juk pirma nebuvo lietuvė, o dabar pasidarė. Neabejojo nė valandėlės, jog ir jis taip pat pakryps prie tos aukštos idėjos. Pagal jos nuomonę, savo tėvynės meilė yra toks paprastas jausmas, jog negalėjo jai nė galvą ateiti, kad kas jos nepripažintų. Ji dėl to pirma nesijautė lietuvė, kad iš nieko negirdėjo apie tai; bet, pažinus tą idėją, tuojau priėmė ją visa širdimi. Taip pat, rodėsi jai, padarys ir kiekvienas išmintingas žmogus, o Stanislovas – tai be abejonės!

Ir mąstė ji sau, kokį džiaugsmą jam suteiks, parodžius išspausdintą savo apysaką... Kaip jis padės rašyti kitas... Kaip paskui, gyvendami kartu, darbuosis tėvynės labui... Ir staiga štai, tarsi, kokia uždanga nuo jos akių nukrito: aiškiai pamatė, kad tikrasis Stanislovas ir tas, kurį ji nešiojo savo atminty, yra tai du visiškai skirtingi asmenys. Pamatė baisią tikrovę, jog jis jau kitoniškas būti negali... Negalėjo ji atspėti, dėl ko taip yra; buvo dar per jauna ir per mažai pažino žmones... bet jautė, jautė visa širdimi kuo aiškiausiai, kad svajonės neįvykdomos, kad Stanislovas niekad, niekad jos nesupras. Pamatė, kad jos siela jam visiškai nereikalingas dalykas. Myli ją tikrai, bet savotiškai: myli vien jos kūną; visas jos svajones, idėjas laiko kaprizais, kurie šiandien yra, o rytoj išnyksta. Atėjo jai į galvą, kad jis daug didžiau nuliūstų, jei vienas jos pirštas nustotų savo gražios lyties, nekaip kad jos siela nustotų aukščiausių savo idealų.

Dabar, rymodama prie lango, spaudė ji sau galvą ir mąstė, kas daryti. Jautė, kad jis jai nebe tas, kas buvo: ta viena trumpa valandėlė atitolino jį, rodos, per šimtą mylių; svetimas jis dabar, visiškai svetimas... Kaipgi reiks su juo gyventi, kaip būti?! Ji dabar jaučia, kad gyvenimas tai didis atsakymas prieš Dievą, žmones, žemę. O kaip ji atliks savo pareigas su tokiu vyru šalia savęs? Ar jis apskritai leis jai svajoti apie kokias kitas pareigas, be pareigų jam?! Ak, ne! Taip būti negali! Dieve sergėk, kad aš paniekinčiau šventus savo idealus!

Saulė jau žemai stovėjo, kada Onytė pasikėlė nuo lango. Namie jos pasigedo ir šaukė. Visą tą vakarą ji bėgiojo, tarsi labai užsiėmusi: sunku jai buvo pasilikti su Stanislovu; kaip įmanydama, bėgo iš jo akių. Jis norėjo ją sugauti, bet nepasisėkė, ir taip persiskyrė, neprakalbėję nė žodžio tarp savęs.

* * *

Mažai temiegojo Onytė šią naktį: mintis, kas daryti, nė valandėlės nedavė jai ramybės. Juto ji viena, kad išteketi už Stanislovo yra jai beveik negalimas dalykas. Tas įsitikinimas suteikė jai daug skausmo, neramumo ir nelaimės. Juk davė jam žodį, pažadėjo būti jo pati – kaip dabar atsakyti? Ką galima manyti apie žmogų, taip greit keičiantį savo žodžius ir laužantį pažadus? Ką pamanyt Stanislovas? Ar jis kaltas, kad ji taip idealizavo jį ir pakeitė savo pažiūras?!.. O motina, – ką ji pasakys? Ar pripažins teisingas tas priežastis, kurios jai visą laimę kuria?

– Ak, Dieve, kaip man išeiti iš tų pinklių?! – tarė ji sau, rankas laužydama. – O kuo aš kalta, kad dabar tepraregėjau, dabar tepažinau šventas tiesas?! Teisybę pasakius, ir laiko nebuvo ligšiol: juk dar visiškai vaikas buvau, kada daviau jam žodį ir susirišau visam gyvenimui... Negaliu ir negaliu laikyti to žodžio, tebūnie, kas nori!

Žino, kad reikės pasikalbėti su Stanislovu, kad reikės padaryti kokį nors galą, bet taip baugu jai buvo tos valandos, jog norėjo ją kuo toliausiai nustumti. Atsikėlė anksti ir nubėgo į sodą. Vos priėjo lig alėjos, prieš ją atsistojo Stanislovas. Ji krūptelėjo ir sustojo vietoje: niekad, jis nesikeldavo taip anksti, ir jai nė į mintį neatėjo susitikti su juo. Linksmi šypsodamasis, jis tarė:

– Mat, kaip atspėjau, kad šryt anksti atsikelsi... Norėjau pasakyti tau labą dieną čia, be liudytojų... Na, ką? Ar kaprizai per naktį praėjo? Ką? Lyg debesis buvai vakar vakare... O už ką aš turiu kentėti? Tiesa, gal ir nusikaltau truputį, taip visai nebudamas tavo literatūrinio darbo... mat užkabinau autoriaus savimylą. Už tai atleisk man ir būk vėl gera, mano brangioji!

Paėmė jos rankas ir kėlė prie lūpų. Bet Onytė išrovė jas staiga, nekantriai ir atsitraukė toliau. Jo veidas paraudo, akys sužibėjo.

– Kas tai, Onyte?!... Aš, tavo sužadėtinis, negaliu rankų pabučiuoti?! Nenuėik su savo kaprizais per toli, nes aš ne toks kantrus, kad nuolat kentėčiau! Ką tai reiškia? Aš – tavo sužadėtinis... Neužmiršk, kad turiu savo teises ir niekinti savęs neleisiu! Ką aš tau padariau? Dėl kurios priežasties mane taip priimi?!

– Nieko man nepadarei... O aš jokių kaprizų neturiu... Tai jausmai – gilesni ir nepraeiną taip greit...
– Taip?! Tai kokie jausmai? Bene kas iš litvomanų tokį jspūdį padarė ir pakreipė širdį nuo sužadėtinio?! Vienok manau, kad dar nusiraminsi ir išmesi iš savo galvos kvailumus... Bet aš nenoriu būti jų auka ir geriau pasitrauksiu tau iš kelio... Tuojau po arbatos važiuoju namo ir negrįšiu čionai, kol nepraeis tavo fantazijos. O kad žinočiau, kada tai atsitiks, lauksiu nuo tavęs raščiuko. Parašius tau, kad atvažiuočiau, – būsiu pas tave tą pačią valandą... Su Dievu!

– Gerai... parašysiu...

Nusilenkė jai ir nuėjo. O po arbatos, pasakęs visiems turįs svarbių reikalų namie, išvažiavo.

* * *

Po pietų reikėjo Onytei važiuoti kažkokiais reikalais pas tetą, ta teta, jos tėvo sesuo, buvo jau suaugusi moteriškė, generolo našlė; labai didžiavos savo titulu, aristokratiškumu. Kadangi vaiku neturėjo, o buvo turtinga, visa giminė, atsimindama jos palaikus, teikė jai, tarnavo ir klausė jos patarimų. Gyveno ji netoli Onytės tėvų. Onytė nuvažiavo ten viena. Išklausius naujienų ir privalgydinus, ponia generolienė išsivedė ją į saloną. Ten, atsisėdus ant sofos, parodė jai greta stovintį fotelį, tardama:

– Atsisėsk čia, noriu su tavim pasikalbėti.

Onytė užėmė parodytą vietą, o tetulė taip pradėjo:

– Gerų dalykų apie tave sužinojau, Onyte! Nesitikėjau, nesitikėjau... Važiavai į kažkokį pokylį, kuriame buvo vien litvomanai, chlopomanai, prasčiokai! Graži draugystė! Būriškai su jais kalbėjais, būriškas turėjo būti ir pasielgimas...

– Tetule! Tai buvo žmonės išsilavinę. Aš kartu su mama buvau... paklausk jos...

– Nepertraukinėk manęs! Taip, negaliu nesistebėti, kad tavo mama taip netinkamai pasielgė... Tai draugystė ne tau... Atsimink, kad esi bajorė nuo tėvų protėvių, ir kad mūsų giminė nesidraugavo su prasčiokais! Ar jie išsilavinę, ar ne – vis tiek prasčiokas palieka prasčiuoku. Negali jie išsilavinti taip, kaip mes, kurie išsilavinimą perimame kartu su tėvų krauju... Palūkėk, nepertraukinėk! Nerūpi man žinoti tavo nuomonės! Girdžiu dalykų dar blogesnių: tu paniekinai savo kalbą, paniekinai viską ir ėmei prasčiokams ra-ši-nė-ti!!! Teisintis nėra ko: žinau tai iš tikrų šaltinių. Pradėjai mokytis lietuviškai, rašyti knygas, mokytis prasčiuokus, draugauti su jais. Dieve!.. Onyte, štai žiūrėk, čia yra tavo protėvis... – ir, ištiesus ranką, parodė portretą, pakabintą ant sienos. – Buvo tai ponas iš ponų, kaštelionas, aristokratas... Ką gi jis pasakytų apie tavo pasielgimą?! Jis grabe apsiverstų ir iškeiktų tokią nevertą dukraitę!..

Onytė nenoromis pakraipė galvą į portretą ir įsmeigė akis į jį. Kaip vakar sode, blizgėjo jose ašaros, ir lūpos pamažu drebėjo. Kaip pro rūką matė apskritą savo protėvio veidą su ilgais ūsais, paskustą čiuprą, raudoną kontušą ir aukso karabelą prie šono. Jo lūpos šypojojosi, mėlynos akys linksmi žiūrėjo į savo dukraitę, kuri išbalusi ir drebanti sėdėjo kaip teisme. O teisėjas tuo tarpu kalbėjo toliau:

– Visų tų kvailumų jau pasirodo vaisiai: susibarei su savo sužadėtiniumi, įžeidei jį... privedei lig to, kad turėjo išvažiuoti ir laukti, kol tavo fantazijos praeis. Tavo laimė, kad dar jis toks geras ir taip tave myli: galėtų išvažiuoti visiškai... Bet tu valdyk savo kaprizus ir fantazijas! Atsimink, kad jis ne prasčiokas, o ponas iš ponų! Nesi jau vaikas, supranti gerai, kad galėsi Dievui dėkoti už tokią laimę. Ta partija tokia gera, jog daug, daug jos tau pavydi, nes jis ir ponas iš ponų, ir jaunas, ir turtingas, ir gražus... Tokios antros partijos nebesulauksi, nemanyk! Dėl to dar sakau: valdyk savo fantazijas! O apie prasčiuokus liaukis galvojus!.. Ir jeigu, sergėk Dieve, kada išmainyti norėtumei Stanislovą į kokį chlopomana, gali manęs neskaityti savo tetule! Išsižadėsiu tada tavęs, kaip tu išsižadėsi savo protėvių, savo herbų, savo pareigų ir giminės šlovės!

Pabaigė. Onytė vis sėdėjo, akis į portretą įsmeigus. Ašaros drebėjo, drebėjo jau ant blakstienų, bet, surinkus visas savo jėgas, neleido joms išsiliesti ant veido. Ponia generolienė, pabaigus pamokslą, staiga nusuko kalbą ir liepė jai pažiūrėti, ar paruošta arbata. Onytė pašoko, kaip iš miego, ir nuėjo. Neilgai jau beviešėjus, išvažiavo namo.

Vakare, po vakarienės, Onytė priėjo prie motinos, pabučiavo jai ranką ir tarė:

– Motušėle, eikim į mano kambarėlį! Noriu tamstai pasakyti daug, daug... ir patarimo pasiklausti.

– Matau jau nuo vakarykščio, kad esi ne tokia, kaip visados, – atsakė motina. – Na, eikiva!

Nuėjo. Motina atsisėdo fotelyje prie lango, o Onytė ant žemo suoloelio prie jos kojų.

– Motušei, ar žinai, dėl ko išvažiavo Stanislovas? Ne dėl kokių reikalų, bet dėl to, kad su manim susibarė...

– Barniai tarp įsimylėjusių – dalykas paprastas. Greit vėl susitikssite.

– Ak, ne! Ne tokie barniai, motušėle! – Ir Onytė ėmė pasakoti viską nuo pat pradžios. Kaip per išpažintį atidarė ji savo širdį motinai. Sakė, kad pažinus lietuvius, pasisavinus jų idealus, kaip norinti darbuotis dėl tėvynės ir artimo gero... Toliau papasakojo savo kalbą su Stanislovu, savo kančias ir tetulės užpuldinėjimus.

– Mat Stanislovas iš čia nuvažiavo pas tetulę, apskundė mane ir prašė turbūt, kad ji mane į dorą kelią atvestų. Motušėle, tu neužpulsu juk ant manęs taip, kaip jie; pasakyk, ką man dabar daryti?!

Ji, glostydamą Onytės plaukus, atsakė:

– Mano vargšėle! Tai taip kentėjo per tas dvi dienas! Aš žiūrėjau ir suprasti negalėjau, kas tau yra, ir laukiau, kada man pasakysi... Nebarsiu tavęs, nebijok! Buvau kartu su tavim pokylyje, pažinau lietuvių patriotus ir jų idėjas... Tos idėjos šventos, Onyte! Kiekvienas, laiką save krikščioniu ir norįs pildyti įsakymą apie artimo meilę, turi jas pripažinti... Nepyksiu aš ant tavęs, bet džiaugsiuos, kad mano dukrelė atrado tiesų kelią ir žengia juo... Aš jau nebe jauna, išauginta kituose idealuose – sunku man imti darbuotis lietuvybei, prisidėsiu tik tuo, kad nebūsiu jai priešinga ir kitus raginsiu prie to darbo... Ir tave, Onyte, nors tavęs raginti nereikia... O Stanislovui reikia sugrąžinti žodį, Onyte, jei jauti, kad jis tau yra svetimas. Kitaip negalima... Mano kaltė, kad leidau tau, tokiam dar vaikui, davinėti žodį ir rištis visam gyvenimui. Bet maniau, kad myli jį, na, ir tikrai tada mylėjai... Aš juk neraginau tavęs... Žodį savo laužyti sunku ir nesmagu, bet kitos išeities nėra! Jis geras vaikinąs, bet gerai sakai – jo neperdirbsi ir neatversi. Jūsų gyvenimas būtų, ak koks sunkus! Tu norėtumei aukštyn lipti, o jis tau lyg akmuo prie kojų veržtųs... Pasibaigtų tuo, kad tu mestumei šalin savo idealus ar greit išnyktumei iš pasaulio. Dar gerai apmąstyk, o paskui rašyk Stanislovui ir nusiųsk žiedą...

– Motušėle, kaip tai bus?! Juk tau vargai sumažėtų, man už jo ištekėjus! Juk jis tau žadėjo padėti viską sutvarkyti... Kiek aš tau vargo suteikiau, motušėle!

– Niekus kalbi, Onyte! Užteks mums... O jei ir be skatiko paliktume, tai kas? Argi save parduotumei?! Nėra ko bekalbėti! Dalykas baigtas! Žinoma, sunku bus ir jam... turės pakentėti truputį; bet viliuos, kad greit nusiramins. Parašyk laiškėlį, rytoj anksti išsiųsiu... Ir nusiramink, mano Onytė! Kitaip pasielgti negalima: blogai padarytumei, eidama už jo be meilės, be sielų susivienijimo.

– Man dar didžiau skaudu, motušėle, jog ir Stanislovas, ir tetulė mano, kad aš dėl to atmetanti jį, jog man į širdį įkrito vienas lietuvių! Ar negali jie to suprasti, kad idėja kartais stipriau patraukia, negu žmogus?

– Jie pagal save sprendžia, Onyte; jiems sunku suprasti tai, ko jie patys negalėtų pajusti.

Motina išėjo, o Onytė atsisėdo rašyti laiško. Trumpas jis buvo, ir neilgai rinko ji žodžius:

„Pone Stanislovai! Įsitikinau, kad mano kaprizai greit nepraeis. Ką tamsta vadini kaprizu, tas man yra brangiausia ir teisingiausia žmonių gyvenime. Dėl to matau, kad gyventi kartu negalėtuva, ir gražinu tamstai žodį ir žiedą. Tamsta sakai, kad myli mane „pačią“, be visų „fantazijų“, t. y. myli tik tai, ką žmogus turi savyje blogiausia, o man tamstos kūnas, tamsta „pats“ be sielos esi visiškai svetimas... Sunku man neapsakomai laužyti savo žodį... Kalta esu... Per lengvai ėmiau tokį rimtą dalyką ... sunku žinoti, kad vis dėlto suteikiu tamstai nesmagumą per savo neapsižiūrėjimą. Prašau atleisti! Džiugina mane viltis, kad meilė tokia paviršutinė, kaip tamstos, greit praeina, ir tamsta atrasi sau kitą, su kuria būsi laimingesnis.

Onytė“.

Sulaikydama ašaras, byrančias lyg žirniai iš akių, drebančiomis rankomis užlipdė voką ir nunešė motinai.